

ВСТУПНЕ СЛОВО

Яскравою й водночас недостатньо поцінованою сторінкою української Історії є діяльність князя Василя-Костянтина Острозького, завдяки старанням і коштам якого була заснована перша в Східній Європі школа вищого типу, Острозька академія, а також видана перша слов'яномовна Біблія. Діяльність цього князя значною мірою була зосереджена на захисті українських земель від спустошливих наїздів кримських татар. Такі наїзди в той час були чи не головною проблемою для українського населення. Вони вкрай негативно впливали на господарське життя, забирали як матеріальні, так і людські ресурси, породжували в людей почуття непевності, “тимчасовості”. У таких умовах годі було сподіватися на нормальний економічний, політичний та культурний розвиток.

За часів князювання В.-К. Острозького Волинь, Київщина, інші українські етнічні території виявилися хоча б частково захищені від татарських наїзників. Це стало одним із важливих чинників розвитку господарського й культурного життя. Сам же князь зумів зосередити у своїх руках величезні матеріальні ресурси. В.-К. Острозького вважали одним із найбагатших магнатів Речі Посполитої. Його “домоначальний град” Острог перетворився в одне з найбільших міст України. Це був потужний ремісничий та торговий центр, який активно розбудовувався.

Будучи достатньо освіченою та ерудованою людиною й продовжуючи культурно-освітні традиції своїх попередників, Василь-Костянтин чимало уваги приділяв культурним питанням, які в той час були тісно пов'язані з церковним життям. У сфері його уваги знаходилося функціонування православних церковних інституцій. Він намагався зробити діяльність православної церкви в Україні ефективною, здатною протистояти католицькій експансії. Князь цікавився справами церковного життя й втручався в них. Навіть виношував план створення осібного православного патріархату на українських землях.

У цьому контексті варто осмислювати його культурну діяльність. Василь-Костянтин вважав необхідним зробити православне духовенство більш освіченим, здатним стояти хоча б на одному рівні з духовенством католицьким і протестантським. Про це він, зокрема, писав у своїх листах. Із цією метою закладав школи, фінансував різноманітні церковні й богословські видання. Найбільш значними у цьому плані були взаємопов'язані між собою такі його справи, як створення Острозької академії й видання Острозької

Біблії. І хоча ця діяльність мала виражену конфесійну складову, вона вийшла за церковні межі. В Острозькій академії навчалися не лише люди, які пов'язували своє життя з церковною сферою. З її стін вийшли й відомі світські діячі. Прикладом тут можна вважати Петра Конашевича-Сагайдачного. Щодо Острозької Біблії, то вона використовувалася не тільки для суто літургійних цілей. Судячи з маргінальних записів на окремих її примірниках, ця книга читалася й трактувалася людьми різних станів. Сама ж підготовка цього видання вимагала масштабної редакторської роботи, яка, своєю чергою, сприяла розвитку філологічної науки як в Острозі, так і в Україні загалом.

Острозька академія справила помітний вплив на розвиток освіти та культури не лише в Україні, але й у Східній Європі. Однак у 30-х рр. XVII ст. вона припинила своє існування.

Та все ж культурні традиції, закладені В.-К. Острозьким у своєму місті, не зникли, а лише зазнали суттєвих змін. Конкурентом, який свідомо витісняв Острозьку академію, її альтернативою став єзуїтський колегіум. Заснований у 1625 р., він із певними перервами проіснував до 1773 року. Це був один із найбільших і найкраще забезпечених навчальних закладів такого типу в Речі Посполитій. Не випадково на його базі після ліквідації планувалося створення університету. Проте брак коштів, а також події, пов'язані з розпадом та розподілом Речі Посполитої, не дали змоги реалізувати цю ідею. Деякий час, із 1777 р. до переходу Острога під владу Російської імперії в 1793 р., на базі єзуїтського колегіуму працювала чотирикласна школа уніатів-василіан.

За часів царської Росії в Острозі функціонували православна духовна семінарія, повітові училища, чоловіча гімназія. Із 1865 р. в місті офіційно почало працювати жіноче училище графа Д. М. Блудова, яке стало значною культурно-освітньою інституцією з потужною матеріальною базою. Йому були передані приміщення колишнього католицького монастиря капуцинів, закритого в 1832 р., а в 1913-1914 рр. для потреб училища побудували велике двоповерхове приміщення в стилі неокласицизму.

Хоча ці названі навчальні заклади служили знаряддям русифікації, з їхніх стін вийшли люди, які зробили помітний внесок в українську національну культуру. Зокрема, в Острозькій чоловічій гімназії навчалися українські вчені-гуманітарії Агатангел Кримський та Іван Огієнко, а в жіночому училищі графа Д. М. Блудова – поетеса Оксана Лятуринська. Духовну семінарію в Острозі закінчив Орест Новицький – один із найкращих філософів України XIX століття. Звідси був родом і тут навчався Онукій Малиновський – видатний український вчений-правознавець. Неповдалік Острога, в Дермані, народилися українські письменники Микола Хомичевський, відомий під псевдонімом Борис Тен, та Улас Самчук. Останній ще дитиною бував в Острозі. Пам'ятки місцевої старовини справили на нього незабутнє враження, що знайшло відображення в його трилогії “Волинь”. Можна навести низку імен відомих учених, освітян,

письменників, громадських і політичних діячів, митців і мистецтвознавців, лікарів, які походили з Острога або доля яких була пов'язана з цим містом.

Незважаючи на свою провінційність, Острог творив потужне культурне поле. Тому коли виникла найменша можливість відродити цей навчальний заклад, вона була реалізована. У період "перебудови" в Острозі виникло культурно-історичне товариство "Спадщина", що об'єднало місцеву інтелігенцію. Члени "Спадщини", власне, і висунули ідею відродження Острозької академії. На той час ця ідея здавалася чистою утопією й зустрічала нерозуміння, а то й відверту протидію.

Проте завдяки зусиллям небайдужих людей її вдалося реалізувати. Велика заслуга в цьому належала керівникові товариства "Спадщина" П. Андрухову, відомому історично-острожанину, професорові М. Ковальському, міському голові Острога М. Грищуку, академікові М. Жулинському, представнику Президента у Рівненській області Р. Василюшину та іншим ентузіастам. Однак головну роль у становленні Острозької академії відіграв професор І. Пасічник, який з самого початку очолив цей навчальний заклад.

Варто відзначити, що відродження Острозької академії стало можливим лише в 1994 р. в часи незалежної України, коли почали цінуватися набутки нашої національної освіти і з'явилося розуміння необхідності їхнього відновлення.

Сучасна Острозька академія пройшла непростий шлях від спеціалізованого навчального закладу, який знаходився під опікою Києво-Могилянської академії, до повноцінного університету, який має статус національного та самоврядного дослідницького вищого навчального закладу.

На початку функціонування для потреб академії були передані приміщення, що колись належали жіночому училищу графа М. Д. Блудова. Після закриття в 1923 р. цього навчального закладу, який став тоді російською приватною гімназією, в його приміщеннях містилися різноманітні інституції – польська учительська семінарія, педагогічне училище, госпіталь, німецькі учительські курси, німецький табір для відпочинку військових пілотів, школи-інтернати, середня школа тощо. Часті зміни власників не могли не позначитись негативно на цих приміщеннях. Острозькій академії вони дісталися у вкрай занедбаному стані. За час її існування ці приміщення були не лише відреставровані, а й був побудований сучасний навчально-освітній комплекс. На території академії функціонує не лише музей академії, а й виставки стародруків та іконопису, підвали колишнього монастиря капуцинів, картинна галерея, кімната-музей училища графа М. Д. Блудова.

Острозька академія перетворилася в місце паломництва для людей, які шанують українські національні святині. Її відвідали Президенти України, високопоставлені урядовці, послы іноземних держав, відомі науковці, політичні й громадські діячі, письменники, журналісти тощо.

Академія зуміла стати одним із найбільш відомих і престижних вищих навчальних закладів України. Зараз тут здійснюється підготовка фахівців із таких традиційних спеціальностей, як правознавство, економіка, історія, українська й іноземна філологія, політологія, документознавство та інформаційна діяльність, психологія, країнознавство, міжнародні відносини, релігієзнавство, державне управління, журналістика. При цьому викладачі академії намагаються відновлювати традиції своєї знаменитої попередниці. Оскільки Острозька академія кінця XVI – початку XVII ст. була передусім навчальним закладом релігійного спрямування, де велика увага приділялася вихованню на християнських засадах і вивченню Святого Письма, керівництво теперішньої академії приділяє велику увагу цим питанням. Острозька академія стала осередком, де здійснюється підготовка вчителів християнської етики. А в 2007 р. у ній уперше в незалежній Україні був здійснений випуск магістрів теології. Також давня Острозька академія стояла біля витоків становлення новочасної української літератури. Тому закономірно, що сучасна академія є одним із небагатьох вищих навчальних закладів України, де здійснюється підготовка за спеціальністю “Літературна творчість”. Заняття з майбутніми літературними творцями тут проводять не лише фахівці-філологи, а й відомі українські письменники.

Проте в стінах академії готують не тільки висококваліфікованих спеціалістів. Керівництво навчального закладу спрямовує свої зусилля на те, щоб виховати високоморальних громадян, для яких українська ідея є не порожньою фразою, а визначає їхню національну самосвідомість.

Розбудова академії стала можливою не лише завдяки активній підтримці державних структур, а й національно свідомих меценатів. Велику матеріальну допомогу надали академії представники української діаспори США та інших країн Заходу. Долучилися до цієї справи й вітчизняні меценати. Їхні імена увічнені на меморіальних дошках на території академії. Надзвичайно цінний подарунок для студентів та викладачів зробили Віталій та Олена Гайдуки, які подарували академії оригінал Острозької Біблії 1581 року.

Із самого початку існування відродженої Острозької академії її працівники приділяли й продовжують приділяти увагу дослідженню острогіани. Результатом цих досліджень стали численні публікації на сторінках наукових збірників і періодичних видань. Етапними були енциклопедичне видання “Острозька академія XVI-XVII ст.” (1997) та колективна монографія “Острозькі просвітники XVI-XX ст.” (2000).

Нині, у зв’язку з новими дослідженнями в цій сфері, виникла необхідність видання енциклопедії “Острозька академія”.

У виданні чимало уваги приділено матеріалам, які стосуються безпосередньої діяльності Острозької академії XVI-XVII ст., діячам, які були пов’язані з нею.

Зокрема, детально розглядаються питання Острозької Біблії, підготовку якої до видання здійснювали викладачі й, можливо, студенти академії.

Статті у виданні різні за обсягом залежно від теми, джерельної бази й стану вивчення цієї проблематики. Автори використали здобутки і досягнення попередніх студій, зазначаючи це в списках літератури і роблячи вказівки на археографічні джерела та архівні збірки.

За змістом статті енциклопедії становлять такі групи: оглядові статті про Острозьку академію і соціокультурний контекст, у якому вона функціонувала; персональні статті про викладачів і випускників академії, діячів культури XVI-XVII ст., причетних до неї; статті про Острозьку друкарню та її продукцію; персональні статті про вчених XIX-XX ст., які досліджували історію Острога та Острозької академії, а також історіографічний огляд острогяни, у якому розглядаються також напрацювання сучасних дослідників; статті про окремих діячів та інституції, які сприяли збереженню історичної пам'яті про Острозьку академію.

Окрему структурну частину цієї книги становлять ілюстративні матеріали – кольорові і чорно-білі світлинки, репродукції гравюр і портретів, старовинних ікон і скульптур, які мають наукове й пізнавальне значення.

Сподіваємося, це видання стане в пригоді історикам, літературознавцям, культурологам, усім, хто цікавиться славним минулим нашої Батьківщини.

Ігор ПАСІЧНИК, Петро КРАЛЮК